

Végül ki teszi fel az *i*-re a pontot?

(Az *i* végű földrajzi nevek *-i* képzős alakjainak írásmódjáról)

1. A magyar helyesírás-történet tanúsága szerint egy emberöltő, vagyis körülbelül 30 év az az időtartam, ameddig a helyesírási szabályzatok a kor kihívásainak többé-kevésbé megfelelnek. Az új szabályzatok létrejöttének okai: a nyelv, a nyelvtudomány és a társadalom igényeinek változása (Fábián 1998: 12). Az 1984-es, 11. kiadású szabályzat megjelenése óta – főleg a közelmúltban – rengeteg ilyen változásnak lehet(t)ünk szem- és fültanúi: ezeket a változásokat időről időre jelezték is a különböző cikkek és tanulmányok. Mind közül leginkább a Laczkó Krisztina és Mártonfi Attila által szerkesztett Helyesírás című kézikönyv. Az új szabályzat szükségességét Nyomárkay István, az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának elnöke is hangsúlyozta: „A magyar helyesírás szabályai című regulagyűjtemény és példatár új, vagyis 12. kiadásának előkészítése »össz nemzeti ügy, sok millió magyar ügye!«”

A rengeteg helyesírási kérdés megoldása (az egybeírás és a különírás, a kis- és a nagybetűs írás) azonban még várat magára, ugyanis – ahogy Balázs Géza, a bizottság alelnöke is mondta – a nyelvészek között is vita van arról, milyen irányt vegyen a reform. Egyelőre csak kisebb módosítások történtek: az egyik lehetséges változtatás az, hogy az *i*-re végződő földrajzi nevek melléknévképzős alakjai a jövőben két *i*-re is végződhetnek – például: *nyírcsászárii*. Jelen cikkemmel az *i*-re végződő településnevek *-i* képzős írásmódját érintő (még akár megengedő) változtatás újragondolása mellett szeretnék érvelni.

2. A *marcalii*-, a *lőrincii*-, a *szűcsii*-féle írásmód javaslata nem teljesen új keletű helyesírásunkban; Szűts László mellett Minya Károly A név tisztelete című nyelv-művelő cikkében már évekkel ezelőtt felvetette ennek az írásmódnak a létjogosultságát. Az írásmód melletti érvei a következők voltak:

- A magyar helyesírás szabályai 175. pont b) alpontja szerint írt *i* végű földrajzi nevek melléknévi alakjaiból „jóval nehezebb visszakövetkeztetni az alapalakra, s kevésbé tarthatjuk tiszteletben a tulajdonnév sérthetlenségének elvét. Ha szűk, hiányos szövegkörnyezetben vagy szövegkörnyezet nélkül látjuk leírva azt a szót, hogy *marcali*, nem tudjuk pontosan, mire gondoljunk: a *Marcal* folyóra vagy *Marcali* városra.”
- „Helységneveink öt százaléka végződik *i-re*, összesen majdnem kétszáz. (S ne feledjük a külföldieket sem! Olaszországban pl. különösen nagy számú ilyen földrajzi név van.)”
- „Ha az *y-ra* végződő helységnevek *-i* képzős alakjában (lásd *vichyi*) kiírhatjuk az *i-t*, miért nem szabad a *marcalii* és a többi ilyen melléknévi származék esetében is?”
- „S egyáltalán, miért kell idegenkedni attól, hogy két azonos magánhangzó (két *i*) álljon egymás mellett? Hiszen az ilyesmi teljesen elfogadott és **természetes** (kiemelés tőlem) nyelvünkben, pl. *kiiktat*, *kiigazít*.”
- „Mi a fontosabb, a jó hangzás (amennyiben pl. a *nyírcsászárii* alakot rossz hangzásúnak minősítjük) vagy a név tisztelete és ezzel együtt könnyebb visszakövetkeztethetősége?” (Minya 2002: 402–4.)
- S végül: „egyre inkább terjed a »dunakeszii«-típusú kiejtés” (Balázs 2004).

Az új, 12. szabályzat tervezetének 95. szabálypontjában is (a Minya Károly által első érvként említett) az eredeti alak visszakövetkeztetése az indok: „Az *i-re* végződő földrajzi nevek *-i* képzős alakját általában egyszerűsítjük, s csak egyetlen *i-t* írunk: *helsinki*, *tamási*, *zamárdi* stb. Szükség esetén az alapforma visszaállíthatósága érdekében azonban ki is lehet írni az *-i* képzőt. Például a *Budakeszi*, *Kemenesmagasi*, *Ópályi* helységnevek melléknévi származéka egyaránt lehet *budakeszi*, *kemenesmagasi*, *ópályi*, illetőleg: *budakeszii*, *kemenesmagasii*, *ópályii* stb.” (<http://akkrt.hu/szabalyzat.pdf>)

A tervezett szabálypont-módosítás értelmében tehát mindkét írásforma helyes; bár helyesebb a *budakeszi*, a *kemenesmagasi* és az *ópályi* írásmód, hiszen a szabályzat azt mondja, hogy csak szükség esetén éljünk/élhetünk a két *i-s* írásformával. A szabálypontban szereplő általában és szükség esetén kifejezések nem objektív kategóriák.

3. A fentiekből láthattuk, hogy milyen érvek szól(hat)nak a *marcalii*, *budakeszii* írásmódok mellett. Véleményem szerint azonban szükségtelen a változtatás (még ha mindkét alakot elfogadhatónak tartaná is a szabályzat). A következőkben egy vizsgálatot mutatok be, amelynek célja a kérdés újragondolása a következő szempontok mentén:

- a) A magyar településnevek statisztikai mutatója és egyéb források ismertetése; a nyelvi kompetencia kérdése

A 3363 magyar településből mindösszesen 186 település neve végződik *i-re*, vagyis a településnevek 5 %-a. Ez a szám elsőre talán soknak tűnhet, ám ha a település-

neveket alaposabban megvizsgáljuk, érdekes és a(z) *-i* képzős földrajzi nevek eredeti alakjának visszaállíthatóságát segítő jelenségre lehetünk figyelmesek.

Az *i* végű, magyar településnevek nagyrészt összetett szavak. A társadalmi és történelmi körülményekből adódóan az összetételek utótagjai (amely utótagok néhány esetben önálló településnevek is) gyakran, egészen pontosan 112-szer ismétlődnek. A leggyakoribb utótagú településneveket a következő táblázat tartalmazza:

Alsónemes apáti	Budakeszi	Hernádnémeti
Aranyos apáti	Dunakeszi	Hidasnémeti
Báta apáti	Gyulakeszi	Sajónémeti
Gagy apáti	Karancskeszi	Sopronnémeti
Gencs apáti	Magyarakeszi	Szatmárnémeti
Jász apáti	Papkeszi	Tornyosnémeti
Kis apáti	Sárkeszi	
Kisbár apáti	Tiszakeszi	
Körösszeg apáti		
Monostor apáti		
Nemes apáti		
Olcsva apáti		
Pornó apáti		
Puszt apáti		
Somogy apáti		
Zala apáti		
Bakony tamási	Csehi	Hernádpetri
Dráva tamási	Drávacsehi	Lövőpetri
Kis tamási	Egercsehi	Pócspetri
Rábat tamási	Kiscsehi	Sajópetri
Tamási	Ordacsehi	Szinpetri
	Sümegetcsehi	
Balaton szabadi	Gyöngyösoroszi	Meggyeskovácsi
Csaba szabadi	Kisoroszi	Nagykovácsi
Szabadi	Nagyoroszi	Pápakovácsi
Vámos szabadi	Oroszi	Pusztakovácsi
	Vámosoroszi	Rinyakovácsi

A táblázatból láthatjuk, hogy az *-apáti* utótag tizenhatszor, a *-keszi* nyolcszor, a *-németi* és a *-csehi* hatszor, a *-tamási*, a *-petri*, az *-oroszi* és a *-kovácsi* ötször, és végül a *-szabadi* utótag négyszer ismétlődik a tulajdonnevekben. Ezzel szemben *-német*, *-tamás*, *-cseh*, *-petr*, *-szabad*, *-orosz*, *-kovács* utótagú településnevek egyáltalán nem léteznek; *-apát* végződésű egy van (Nyársapát), *-kesz* végződésű pedig kettő (*Berkesz*, *Nagycserkesz*). Az *i* végű utótagok nagy arányú ismétlődésből pedig feltételezhetjük, hogy a nyelvhasználókban kialakult az a kompetencia, amelynek birtokában ezeket a végzódéseket felismerik, és ennek megfelelően todalékolják a településneveket. Vagyis: ha a *Jászapáti* településnév *-i* képzős származékát egy *i*-vel írjuk (*jászapáti*), az eredeti alak visszaállíthatósága semmilyen gondot nem okoz a nyelvhasználónak, éppen a gyakori ismétlődésből adódóan.

A két *i-s* írásmód mellett érvelők másik indoka az, hogy vannak olyan településnevek, amelyek csupán az *i* meglétében, illetve hiányában különböznek. A településnevekre azonban példát nem hoznak, csupán a *Marcal* (folyónév) és a *Marcali* (településnév) különbségét említik. Ez a szembeállítás azonban nem jó, mert egy folyó és egy település összetévesztésének az esélye elenyésző. Ha Moszkva városát nem szokás összetéveszteni a Moszkva folyóval, pedig nem csupán az *-i* képzős alakjuk esik egybe, akkor mitől kellene félni? Az azonos alakú példákat hosszan lehetne sorolni.

Vizsgálatom szerint csak két olyan magyar településnév van, amelyekben megvan ez a különbség: *Udvar*, *Udvári*. A településnevek visszaállíthatósága tehát ebben az esetben jelenthet nehézséget; de muszáj hangsúlyozni: mindez két településnevet érint, és ne feledkezzünk el a kontextusról sem, amelyben a név szerepel! Véleményem szerint a szabályzat passzusai – éppen az ehhez hasonló túlzott értelemtükröztetésből adódóan – egészen furcsa és ellentmondásos képet festenek a nyelvhasználóról. A kodifikátor ugyanis néhány szabálypont esetében komoly grammatikai ismeretek meglétét, más pontok esetében pedig a teljes tájékozatlanságot feltételezi az írástudóról. Ráadásul az értelemtükröztetés a tervezetben szereplő fakultatívítással nem tudja elérni a célját, hiszen ha a *budakeszi* és a *budakeszii* írásmód egyaránt helyes, éppúgy nem lehet tudni egy *budakeszi* szóalak nyomán az alapalakot.

Ha megvizsgáljuk továbbá a fontosabb, nem magyar földrajzi nevek listáját (amelyeket például az Osiris Kiadó Helyesírás című könyvének szótárrészből vagy a földrajzi atlaszokból gyűjthetünk), azt tapasztaljuk, hogy ezen adatok nem számottevőek; s fontos hangsúlyozni azt is, hogy a helyesírási szabályzat csak a legfontosabb és a leggyakrabban használt földrajzi nevek írásmódját szabályozhatja. Épp ezért nem szerencsés a szóelemző írásmód melletti érvként említeni az olasz nyelvterületen gyakori *i* végű településneveket. Az Osiris Kiadó Helyesírás című kézikönyvében 56 nem magyar, *i* végű földrajzi név található:

Abu-Dzabi,	Cincinnati,	Funafuti,	Kiribati,	Philippi,	Togliatti,
Almati,	Csernovci,	Góbi,	Lahti,	Pompeji,	Tripoli,
Bangui,	Csernyivci,	Gorki,	Malawi,	Pori,	Újdelhi,
Bengázi,	Delhi,	Haiti,	Mali,	Préri,	Usszuri,
Brindisi,	Delphoi,	Hanoi,	Miami,	Szaloniki,	Váránaszi,
Brunei,	Dili,	Hawaii,	Mississippi,	Szantorini,	Zambézi.
Burundi,	Dunakiliti,	Helsinki,	Missouri,	Szocsi,	
Cagliari,	Dzsibuti,	Kalahári,	Moroni,	Tahiti,	
Capri,	Filippi,	Karacsi,	Nagaszaki,	Tbiliszi,	
Chianti,	Fudzsi,	Kigali,	Nairobi,	Thermopüilai,	

(Laczkó–Mártonfi 2004)

b) Az egyszerűsítő írásmód és annak fonetikai okai

A statisztikai adatok mellett helyesírásunk belső logikájával, illetőleg fonetikai okokkal is igazolhatjuk a *marcalii* írásmód szükségtelenségét.

A 11. kiadású és azt megelőző szabályzatok a szóelemzés elvével (Marcali + *-i* = *marcalii*) szemben az egyszerűsítést (*Marcali* + *-i* = *marcali*) érvényesítették. Az egyszerűsítés a tágabb értelmezés szerint „a jelöltebb alak jelöletlennel való racionális felcserélését jelenti.” (Laczkó–Mártonfi 2004: 49). A felcserélhetőség oka a kiejtésben tapasztalt magánhangzó-kiesés. Két azonos magánhangzó találkozásokor ugyanis – ha az nem elemhatárnál történik, vagy ha mégis, a nyelvérzék számára az elemek nem felismerhetők – ejtésben az egyik magánhangzó feltételezhetően igen gyakran kiesik: *koordináta* [kordináta], *vákuum* [vákum]. Ez a tendencia ugyanakkor annyira erős, hogy szó végén (ahol kisebb nyomatókkal ejtik a hangokat) a nem azonos és grammatikai funkcióval rendelkező magánhangzó is kieshet: *Duna mente*, de *Duna menti*; *Bélapátfalva*, de *bélapátfalvi*; *Duna–Tisza köze*, de *Duna–Tisza köz*i stb.

A 12. szabályzat terveiben szereplő módosítás – miszerint a szóelemző írásmód is legyen helyes – okait azonban mind idáig egyetlen tudományos vizsgálat sem igazolta. Vagyis: nincs megnyugtató adat arról, hogy a *marcalii*, *nyírcsászárii* ejtésmód terjedőben lenne, illetve az sem igazolt, hogy az *i* végű földrajzi nevek melléknévi alakjaiból az alapalakok visszaállíthatósága komoly nehézségekbe ütközne. Az írás, amikor csak lehet (amikor nem nehezíti a megértést), a kiejtést kell, hogy kövesse. Az *i* végű földrajzi nevek melléknévi származékaiban a szóelemzés véleményem szerint szükségtelen.

S végül: érdemes megemlíteni a két *i*-s írásmód ellenérveként Balogh László (1991) nyelvészeti indokait is: „A magyar nyelv nemcsak a mássalhangzó-torlódást nem tűri el, hanem a hiátusnak nevezett hangűrt sem. Ez utóbbit *j*, *v*, *h* hangok beiktatásával igyekszik feloldani. Itt Szabolcs-Szatmár-Beregben a *j* járatos hiátustöltőként. Ezért a Minya Károly által javasolt *marcalii*, *nyírcsászárii* stb. formákat mi csak *marcaliji*, *nyírcsáriji* hangalakban tudnánk kiejteni.”

4. Összegezeként elmondhatjuk, hogy mind a statisztikai adatok, mind pedig a helyesírási és fonetikai okok az egy *i*-s írásmód kizárólagosságát igazolták.

SZAKIRODALOM

- Balázs Géza 2004. *A földrajzi nevek helyesírásának logikája*. A Földgömb 2: 68–73.
 Balogh László 1991. Marcali vagy marcalii? *Magyar Nyelvőr* 286–7.
 Fábian Pál 1998. Helyesírási szabályzatunk 11. kiadásáról. In: Bozsik Gabriella–V. Raisz Rózsa–Zimányi Árpád (szerk.): *Helyesírásunkról, helyesírásunkért*. Líceum Kiadó, Eger.
 Laczkó Krisztina–Mártonfi Attila 2004. *Helyesírás*. Osiris Kiadó, Budapest.
 Minya Károly 2002. *A név tisztelete*. In: Kemény Gábor–Szántó Jenő (szerk.): *Mondd és írd*. Auktor Könyvkiadó, Budapest.
<http://akkr.hu/szabalyzat.pdf>

SUMMARY

Biró, János

Who will finally dot our *i*'s?

In the practice of Hungarian spelling, the way of writing *i*-final geographical names suffixed in *-i* arises again and again. This issue is especially burning at present since the relevant arguments and counter-arguments have recently been raised anew during the preparation of the proposal for a 12th edition of the current handbook of orthography. This paper argues for the present spelling that follows the principle of simplicity, and against the proposed modification.